

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

Моральне виховання учнів початкової школи

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 11-221 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Сьомик Марина Юріївна
Керівник доктор.педагогічних наук,
професор Андрієвський Б.М.
Рецензент доц. Борисенко Н.М.

Херсон – 2020

Кваліфікаційна робота	1
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	5
1.1 Моральне виховання учнів початкових класів: зміст та завдання	5
1.2 Моральна свідомість як показник вихованості молодших школярів	18
1.3 Способи впливу на формування духовно-моральних цінностей молодших школярів	22
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС І РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	25
2.1 Розвиток моральних знань молодших школярів	25
2.2 Формування моральної культури молодших школярів	35
2.3 Дослідження процесу виховання особистості молодшого школяра в умовах традиційної системи навчання	37
ВИСНОВКИ	43
ДОДАТКИ	51
Додаток 1	51
Додаток 2	51
Додаток 3	52
Додаток 4	54

ВСТУП

Актуальність теми бакалаврської роботи. Вік молодшого школяра називають вершиною дитинства. З переходом дитини від садочку до школи відбувається зміна сприймання дійсності. У дитини зберігається безпосередність, легковажність, погляд на дорослих «знизу верх». Але тепер у дитини зовсім інша логіка. Навчатися стає цікаво і пізнавально. В школі дитина набуває новий соціальний статус, набуває нові вміння та знання. Дитина стає особистістю, у неї змінюються цінності, певні якості особистості.

Дитина 7-річного віку оцінює власні дії та вчинки, усвідомлює свої якості як особистість: доброту, чемність, хоробрість. Найбільш за все молодші школярі усвідомлюють ті якості, які оцінюють оточуючі. Поступово починає формуватися Я-концепція дитини.

З появою негативних явищ в суспільстві, таких як знецінення якостей особистості, моральне виховання постає актуальною темою сьогодення.

Тому питання морального виховання займає перше місце у концепції виховання патріота своєї країни.

Культуру поведінки розглядають як важливу складову морального виховання, котра постає як важлива соціальна, педагогічна і психологічна проблема, від її рішення залежить розвиток у молодших школярів високих якостей особистості та справжнього духовного багатства.

У навчально-виховному процесі моральне виховання постає важливим фактором, початкова школа і суспільство потребує наукових підходів до розв'язання поставленої проблеми.

Ігнорування сучасних методів і форм виховання, а також їх неналежне використання, занедбають систему морального виховання.

Розробленість теми:

У педагогічних працях вчених зібраний великий науковий фонд з питань формування моральної культури молодшого школяра.

Над проблемою морально-етичного виховання учнів початкової школи

працювали (А. Богуш, А. Каніщенко, А. Корнійчук, В. Мацулевич, Н. Смовська, К. Щербакова); над проблемою виховання культури поведінки (В. Білоусова, Н. Богданова, Т.Л. Говорун, Н. Кисельова та ін.); взаємини у шкільному колективі (В. Білоусова, О. Матвієнко).

Робота В.К. Демиденко "Деякі аспекти морального виховання" викликає значний інтерес у педагогів початкової ланки. У ній розкрито огляд теорій, різноманіття експериментальних методик, аналіз авторів, які роблять значний внесок у значення психології виховання.

Проблему формування моральної культури молодшого школяра також розглядав І.В. Ковальчук. Розбір цього поняття було представлено в його опрацюванні "Моральне виховання учнів українських шкіл". Автор надає опис морального виховання, виокремлює ряд чинників, що впливають на формування моральної культури під час зв'язку між людиною та навколишнім світом.

Проблему розвитку учнів початкової школи розглядає з погляду соціальної психології Л.М. Степаненко. Вона представила дані умов для розвитку учнів у взаємодії з іншими дітьми молодшого шкільного віку.

Мета бакалаврської роботи полягає у вивченні педагогічних умов формування моральних якостей особистості молодших школярів.

Завдання бакалаврської роботи обумовлені її метою:

- виявити та опрацювати педагогічну літературу з теми бакалаврської роботи;
- розглумачити поняття морального виховання, моральної свідомості та самосвідомості;
- дати характеристику розвитку моральних знань молодших школярів;
- визначити які існують способи впливу на формування моральних цінностей молодших школярів;
- здійснити експериментальне дослідження процесу формування моральної культури молодших школярів;
- дослідити стан виховання особистості молодшого школяра в умовах

системи навчання.

Об'єктом дослідження є процес формування моральної культури учнів початкових класів.

Предметом є педагогічні умови та використання форм і методів формування моральної культури учнів початкових класів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети застосовано такі методи дослідження: вивчення та аналіз педагогічної літератури, узагальнення, бесіда, спостереження, тестування.

Теоретична та практична цінність бакалаврської роботи полягає в тому, що в дослідженні цілісно узагальнено та проаналізовано матеріал про суть, структуру морального виховання молодших школярів, розтлумачені поняття моральної свідомості та самосвідомості. Здійснено ряд досліджень, результати яких можуть бути використані у педагогічній праці.

Структура роботи обумовлена логікою розгляду теми.

Бакалаврська робота складається з вступу, основної частини, висновку, списку використаної літератури та додатків. Основна частина складається з двох розділів.

Вступ до бакалаврської роботи формує її сприйняття. У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначається мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження, окреслюється методологічна та теоретична база дослідження, методи дослідження. Висновки узагальнюють досягнуті результати дослідження і розкривають подальші напрямки розробки теми.

РОЗДІЛ 1. МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Моральне виховання учнів початкових класів: зміст та завдання

Значне значення морального виховання в педагогіці надавали ще з давніх-давен. Багато видатних педагогів наголошували, що підготовка доброзичливої людини не базується тільки на освіті та розвитку, а ще й на моральних якостях

особистості.

Видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський повно і точно визначив роль морального виховання у розвитку особистості молодшого школяра: «Звичайно, освіта розуму і збагачення його пізнанням багато принесе користі, але..., я ніяк не вважаю, що ботанічні чи зоологічні знання..., змогли б зробити гоголівського городничого чесним службовцем, і абсолютно впевнений, що якби Павло Іванович Чичинов був би посвяченим у всі таємниці органічної хімії чи політичної економії, він залишився б тим же, дуже шкідливим для суспільства пройдисвітом.

Ні, одного розуму і тільки знань ще недостатньо для викорінення в нас того морального почуття, того суспільного цементу, який іноді згідно з нашим здоровим глуздом, а, часом і всупереч ним, зв'язує людей в правдиве, дружнє суспільство» [55, с. 391].

У загальних значеннях мораль - це ідеї, принципи й закономірності, ціннісні напрямки гуманних, демократичних взаємин, що реалізуються у системі норм, які постійно вдосконалюються, правил поведінки що діють в інтересах оточуючих. Високий рівень моралі там, де впроваджуються й удосконалюються гуманні відносини, любов і повага до людей, доброзичливість, рівність, значення народної культури.

«Мораль - це система, принципів, ідей, законів, норм і правил поведінки, котрі регулюють гуманні стосунки між людьми» [52, с. 19].

Норми, закони та принципи моралі складаються і живуть сотнями років в кожному народі; вони конкретизуються в правилах поведінки, а у відносинах між людьми постійно вдосконалюються і покращуються.

У нашому житті вихованість оцінюється за різними принципами та нормами, що склалися уже традиційно. Це добрі справи та вчинки які людина могла зробити. Тому завданням морального виховання є:

- виховувати доброзичливість, чуйність, здатність співчувати, готовність надати допомогу людині котра у біді;

- виховувати прагнення жити та діяти за законами загальнолюдської моралі;
- поступово прилучати дітей до моральних норм і принципів суспільства;
- направлять свідомість дітей їх почуття, поведінку на оволодіння і розвиток моралі суспільства;
- створювати моральний статус особистості [24, с. 45].

Слід вміти відрізнити поняття мораль і моральність.

«Мораль - це скупчення норм людської поведінки, що регулюють їх ставлення до суспільства, держави, класу, один до одного, підтримане своїм відношенням, традицією, суспільною думкою».[18, с. 15].

Моральність людини складають її моральні норми, але повністю її не розкривають. Моральність - це моральні погляди, почуття, відношення людей та моральну поведінку, переконання,.

Однією із сторін суспільної свідомості - є моральна свідомість школяра, яка у вигляді його уявлень і понять відображає дійсне ставлення і врегульовує моральний аспект його діяльності.

Моральні переконання – це ті, що пережиті та підпорядковані моральним принципам і нормам. Формуються вони у процесі оволодіння всім розмаїттям моральної культури і стають керівництвом до дії особистості [23, с. 15].

Моральні почуття показують оцінку ставлення особистості до певних ситуацій і чинників. Формування почуття, у результаті формування морального виховання молодшого школяра, стане певне емоційне відношення до того, на що раніше не зважав.

Моральні звички - це якісні для суспільства, стійкі форми образу дії, які стають необхідністю для людини і здійснюються в будь-яких умовах [47, с. 201].

Моральна спрямованість - це певна суспільна позиція особистості, що в результаті базується на світоглядній основі, переважаючих мотивів поведінки і проявляє себе як властивість особистості при різних обставинах.

Структура морального виховання зображена на мал.1.1.

Мал. 1.1. Структура морального виховання

Тлумачення поняття "моральної культури" ми можемо знаходити у посібниках В.І. Лозової. Моральна культура - це головний важіль духовного життя людини, що характеризує її досягнення в умінні володіти основами моралі як єдності вимог, правил, принципів, норм, котрі керують поведінкою в усіх галузях життя. Про те, що хранителем моральної культури є гуманна педагогіка, писав ще в середині XIX століття А. Ламартин. Його думка «Якщо людина втратить хоча б одну із моральних істин, загине і людина, і все людство» і сьогодні звучить більше чим актуально. [42, с. 20].

Головним завданням морального виховання – є формування моральної культури особистості, котра включає компоненти: моральну свідомість особистості, моральні стосунки, моральні почуття, поведінку і спілкування.

Моральна свідомість поєднує у собі переконання, погляди, ідеали, що складають духовно-моральну основу для формування моральної культури особистості молодшого школяра. Головним показником оцінки моральної культури є поведінка людини, ставлення до інших людей, її моральні ідеали, колективу, суспільства, міра гуманності, що виявляється особистістю в соціальній діяльності і яка визначає ступінь її духовно-моральної свободи в конкретних умовах суспільної, моральної необхідності.[42, с. 21].

Моральні почуття бувають як стихійними, так і свідомими. Особливо важливо щоб людина володіла особистими почуттями.

Культура спілкування і поведінки поєднує в собі результати виховання, рівень розвитку моральної свідомості індивіда. Розуміння учнями загальних правил поведінки, понять основних категорій етики – це ще не є моральною культурою особистості. Знання мають виявлятися у вигляді справ і у спілкуванні, розкриваючи знання норм поведінки та застосовуючи їх у житті. Виходячи з цього методами формування моральної культури є вироблення навичок, поведінки, організація діяльності і співпраці учнів, створення ситуацій морального вибору [21, с. 46].

В.І.Лозова та Г.В.Троцько також дають визначення поняття "моральні норми". Моральні норми - це система вимог, що зазначають обов'язки людини по відношенню до навколишнього світу, певні зразки, котрі коригують і направляють її. [43, с. 338]

В таких поняттях як: обов'язок, гідність, добро, совість, справедливість, суть життя закріплені моральні норми, що визначають характер поведінки людини.

Термін "добро" відображує благо, яке спрямоване на людей. Тому воно служить оцінкою вчинків людей по відношенню до оточуючих. Вчинок буде справді гарним, якщо його задум, мотив, результат є позитивними. Протилежне добру - це зло. Пояснюючи зміст поняття "добро" В.О. Сухомлинський писав: "Добро - це думка, яка помножена на волю, тільки за цієї умови отримаємо непримиримість до зла, а це і є сама сутність добра». Доброзичливі люди гарно себе почувають і живуть довше. Людину називають доброю тоді, коли вона вчиняє добро: допомагає, проявляє любов. Добрий не може бути агресивним і силою не нав'язуватиме свою допомогу, залишаючи іншим вибір. [37, с. 217].

Обов'язок - допускає певні обов'язки людини, виконуючи які, вона виходить із складних відносин з оточуючими, усвідомлює сімейний обов'язок, громадський обов'язок. [21, с. 47].

Совість - це свідомість і почуття моральної відповідальності перед оточуючими людьми за свої дії і вчинки. Це самооцінка своєї поведінки,

емоційна напруга, внутрішній суддя, спонукач до доброго вчинку [21, с. 47].

Честь - визнання вчинків людини, її заслуг, що проявляються у повазі, авторитеті і в той час у прагненні людини до визнання і високої оцінки з боку оточуючих, похвали, популярності [20, с. 31].

Гідність - усвідомлення особистістю своєї цінності і розуміння особистістю своїх високих моральних якостей .

Термін "щастя" пов'язане зі суттю змісту життя, бо воно трактується як стан морального задоволення, задоволення своїм власним життям. Щастя для конкретної людини визначається сенсом її життя, її потребами [50, с. 269].

Психолого-педагогічний аспект змісту морального виховання поєднує:

а) розвиток моральної свідомості в учнів (формування потреб мотивації і озброєння знаннями норм і правил моральної поведінки);

б) Формування і розвиток моральних почуттів;

в) Розвиток стійких моральних вмінь, навичок і звичок;

г) Постійний розвиток позитивних рис характеру [27, с. 37].

Моральне виховання молодших школярів відбувається за рахунок впорядкованого розуміння змісту моральних норм і оволодіння складними формами поведінки.

Діти початкової ланки мають засвоїти достатньо великий обсяг знань про культуру поведінки та вміти усвідомлено їх виконувати. Під час роботи з дітьми, необхідно їм пояснити як вчиняти тій чи іншій ситуації. Школяр має навчитись застосовувати ці правила у своєму житті.

Молодший школяр поступово усвідомлює й оцінює необхідність виконувати правила з погляду норм моралі. Формування стійкої поведінки у єдності із знаннями, навичками і звичками сприяє формуванню моральних якостей особистості.

Отже, моральне виховання передбачає формування та розвиток в учнів низки моральних уявлень, почуттів, появу правильних оцінок і ставлень, якими діти зможуть керуватися й надалі в житті [23, с. 15]. Такі моральні якості, як

свідомість громадянського обов'язку, колективізм і взаємодопомога; дисципліна й культура поведінки, взаємоповага між людьми, чесність і правдивість; взаємоповага у сім'ї свідчать про моральний розвиток особистості.

Стосовно морального виховання, педагогіка має низку певних прийомів, способів пізнання особливостей дитячого мислення, впливу на їх поведінку. Використовують ці методи, форми та прийоми залежно від конкретної педагогічної обставини: віку дитини, рівня його розвитку, особливостей оточуючих у яких росте й виховується дитина.

Методи морального виховання — способи педагогічної співпраці, за допомогою яких, відповідно до мети і завдань морального виховання і вікових особливостей дітей, здійснюється формування особистості [42, с. 20].

До найвідоміших методів морального виховання належать: методи формування моральної поведінки, методи стимулювання моральних почуттів, методи формування моральної свідомості, мотивів поведінки.

Серед групи методів формування моральної поведінки виокремлюють такі:

а)Залучати дитину до практичних методів вивчення. З раннього віку, дітей привчати дотримуватися харчування, режиму сну, активної діяльності, правил спілкування і взаємодії із іншими. У методі звертають увагу на організації простору та діяльності відповідно до вимог, а також постійно підтримувати цей процес. Під час цього вчитель повинен використовувати різні засоби, щоб дитина в житті переконалась у вірному виборі, доцільності для неї такої поведінки, а також засвоїла, що порушення цих правил може понести небажані наслідки для неї і близьких;

б)Показ і пояснення. Їх часто застосовують у вихованні культури поведінки, навичок взаємодії. Молодших школярів поступово привчають до норм поведінки: вітатися, ввічливо звертатися, дякувати, бережно відноситись до шкільного майна , навчального матеріалу

в)Приклад дорослих. Під час організації роботи дітей вчитель встановлює чіткі правила, пояснює їх, пояснює, якщо дотримуватися правила – буде гарний

результат . Діти натомість зможуть самостійно складати правила співпраці, контролювати їх виконання, доводячи доцільність;

г) Оволодіння нормами моралі у співпраці. Особливість полягає в тому, що діти навчаються певним моральним нормам начебто самостійно, без ініціативи педагога, а у спільній діяльності з вчителем, батьками. Школярі в результаті розуміють, якщо дотримуватися певних правил успішна діяльність не заставить на себе чекати. Дитина чітко формулює правила своєї діяльності й дотримується їх, розуміє, що її популярність залежить від успіхів у співпраці, а вони — від умінь;

г) Вправлення у моральній поведінці. Педагог створює спеціальні умови для вправлення. Тому, йому потрібно подбати про те, щоб створені ним ситуації були наближені до життєвих, звичних. Доцільно використовувати певні доручення відповідно до віку дитини ;

д) Постановка ситуацій морального вибору. У цьому методі актуально використовувати особливі вправи, котрі спрямовані на формування моральних мотивів поведінки в учнів початкової ланки. Вправи підбирає вчитель або діти. Якщо діти відкладають приємне заняття без зволікань, щоб виконати завдання, необхідний з боку моральних норм. Такий вчинок потрібно обов'язково похвалили [38, с. 26].

Методи свідомості наступні:

а) Роз'яснення суті конкретних моральних правил і норм. Якщо вчитель заговорив про них, він повинен зрозуміло за формою і змістом розтлумачити сутність норм і правил, показати прикладом, що буде в результаті ігнорування. Необхідно підкріпити це сюжетом із мультфільма, казки, оповідання ;

б) Навіювання моральних правил і норм. Цей метод базується на особливості дитини до наслідування і нестійкій високій емоційності. Ефективний цей метод буде для несміливих, замкнених дітей, це може підтримати їх у взаємодії із іншими, втілити віру у себе [49, с. 201].

Актуально методи навіювання і впливу використовувати у формі етичних

бесід, під час яких відбувається закладання основ моральної свідомості. Під час цього, учні мають змогу зрозуміти, осмислити свій життєвий досвід.

Етичні бесіди — спілкування вчителя з дітьми на морально-етичні теми під час занять та у житті [36, с. 33].

Етичні бесіди ставлять перед собою завдання роз'яснити значення моральних норм і правил поведінки, аналізувати скоєні вчинки дітей та дорослих, колективно оцінити етичні проблеми. Виробленню у дітей певної оцінки негативного вчинку і прагнення уникати його можуть стати етичні розмови.

Під час підготовки до бесіди, вчитель має врахувати вікові особливості дітей, а також ставлення до літературних героїв. Головне завдання- активізувати досвід. Дитина зможе зрозуміти, що її дії стосовно інших людей не байдужі старшим, ровесникам і що вчинки в шкільному колективі, сім'ї та в соціумі.

Вибір бесіди залежить від конкретної ситуації. Обговорення прочитаних художніх творів або вчинків дітей будуть доречними для оцінки позитивних та негативних вчинків, оповідання про виконання доручень колективу. Часто для бесід відводять окремий урок, попередньо простеживши за конкретним явищем, подією або поміркувати над якоюсь проблемою.

Етичні бесіди бувають колективними, груповими, індивідуальними.

Використання методів стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки передбачає дотримання моральних норм, застереження від їх порушень дитиною. З цією метою можуть використовувати:

а) Приклад. Здатність дитини наслідувати поведінку осіб, які оточують її, героїв літературних оповідань, мультфільмів, кінофільмів;

б) Педагогічна оцінка вчинків дітей. Педагогічна оцінка має стимулюючу і орієнтуючу функцію. Необхідно щоб вона була доречною, правдивою, об'єктивною. Дитина має розуміти, чим вмотивована ця оцінка її вчинку;

в) Колективна оцінка вчинків школяра. Поєднує в собі уяву про дитину та вчинок. Будь-які справи мають на своїй меті, моральну спрямованість, а наслідки

приносять почуття задоволення або сорому, невдоволення. При цьому слід розуміти, що діти емоційні, й різко реагують на те, які почуття намагається збудити педагог. Якщо педагог чи колектив схвалив моральні вчинки, дитина отримує впевненість у своїх силах і радість. Але сильно переживає за негарні вчинки, що потрапили на публічний осуд. Колективна оцінка має бути обережною та м'якою. Педагогу важливо підкреслити необхідність правильної поведінки, порадити, як можна досягти цього;

г) Схвалення моральних вчинків. Прагнення до особистісного вдосконалення дитині властиве, визнання своєї поведінки достойною. Схвальна оцінка заохочує моральні вчинки, що дає гарний приклад для наслідування іншим учням, формує основи колективної думки, забезпечує їхнє щире відношення.

До альтруїстичних вчинків здатні далеко не всі діти. Потрібно дякувати за добру справу, не боятися виділяти дитину серед однолітків, особливо тоді, коли вона проявляє стійку гуманістичну ідею. Особливо доречно усталеність моральних проявів, яка є передумовою добрих вчинків, не лише тоді, коли це бачить та оцінює вчитель, й без педагогічного контролю;

г) Заохочення дитини до моральних учинків, проявів. Великого педагогічного такту вимагає від вчителів і батьків цей метод. Дитину треба змотивувати до розуміння того, що така поведінка досить важлива, необхідна і корисна для неї, а також для оточуючих. Якщо дитина першою виявляє ідею в моральних вчинках, то заохочення просто необхідні: жертвує власним бажанням, часом, важливими для неї речами, іграшками на користь інших; поводить себе гуманно до того, хто її образив. Але дитина має розуміти, що це заохочення до її особистості, а не до вчинків. Якщо діти старші, важливо стимулювати самостійність їх морального вибору;

д) Осуд негарних вчинків дитини. Зважаючи на вікові особливості дітей, такий метод виховання використовувати не ефективно, адже може спрямувати на вчителя ряд негативних уявлень про нього. Учень має розуміти, що певний

тип його поведінки засмучує вчителя, а переживання має підштовхувати до виправлення помилки. Звертаючись до дитини, потрібно висловлювати впевненість у тому, що вона може вчинити інакше ("Мені неприємно, що ти не поступився місцем бабусі. Сподіваюсь, що наступного разу ти згадаєш про це") [60, с. 29].

Педагогічна ситуація прогнозує відповідний вибір методів впливу на моральну свідомість і моральну практику дитини, в залежності від ситуації, ефективність яких залежить від їх поєднання. У будь-якої формі взаємодії вчитель повинен проявити повагу до особистості дитини, віру у перспектива її розвитку, мотивувати до самовиховання.

В результаті морального виховання стає соціальна компетентність дитини — відкритість оточення як потреба її особистості, навички моральної поведінки, готовність до сприймання суспільної інформації, бажання пізнавати соціум, вчиняти добрі справи.

Рівень вихованості школяра це ступінь сформованості у нього відповідно до вікових особливостей важливих якостей особистості, що є показниками вихованості.

Традиційно ефективність виховання визначають за трьома рівнями вихованості:

- високий;
- середній;
- низький.

Високий рівень певної якості особистості є показником вихованості, що включає в себе наявність всіх ознак, властивих цьому показнику.

Середній рівень визнають при наявності половини чи більше половини ознак вихованості.

Низький рівень буває тоді, коли є менша половина ознак від загального числа, або у разі їхньої відсутності.

Критерії - це вимір, ознака, на основі якої здійснюють оцінку якої-небудь

якості.

Критерії оцінки виховання — певні ознаки, стосовно яких можна зробити висновок про рівні вихованості особистості, оцінити результати виховання [17, с. 32].

Які показники ефективності засвоєння моральних знань учнями? Відповідь на дане питання ми знайдемо у брошурці за редакцією С.Д. Максименка "Критерії моральної вихованості молодших школярів":

1. Оперування моральним поняттям при аналізуванні конкретної моральної ситуації, взятої з художнього твору, життя чи власного морального досвіду.

2. Уміння давати визначення понять свідчить про усвідомленість школяра с приводу моральних понять .

3. Кількість моральних понять, якими уміло оперує учень [44, с. 18].

Не всі учні володіють у повному об'ємі моральними якостями: в одних вони добре розвинуті, проявляються у різноманітних ситуаціях, у інших виявляються лише окремі ознаки, у третіх їх взагалі може не бути. Для вчителя це має важливе значення, так як забезпечує ефективність процесу виховання, зміст та інтенсивність наступної виховної роботи з окремими учнями та учнівським колективом. Виходячи з цього постає необхідність кількісної оцінки вихованості молодших школярів.

Вихованість особистості — складна властивість, має багато елементів, включає цілий ряд різних показників, та єдиного критерію для її оцінки недостатньо. Педагог формує у своїх вихованців комплекс різних моральних якостей, повинен мати уявлення про особистість дитини, про типові форми її прояву, та керуватися чіткими та структурованими критеріями по кожному показнику.

Цей критерій виступає у ролі мірила, норми, служить ніби зразком, еталоном, виражає вищий, досконалий рівень моральності, що вивчається.

Він представляє собою поєднання основних ознак, що описують норми,

рівень розвитку якості особистості молодшого школяра, і вікової ступені. Отже, будучи компонентом критерію, ознака в ньому випадку проявляється як конкретне чи типове ставлення одного з істотних рис якості особистості, за допомогою якого можна виявити наявність цієї моральної якості, оцінити рівень її розвитку.

Виходячи з цього, щоб відповідати своєму значенню, ознаки мають всебічно розкривати сутність відповідної якості, що застосовується до особливостей і можливостей школярів початкових класів; охоплювати всі основні форми їх діяльності: навчання, співпраця, дозвілля, вільне спілкування з ровесниками; описувати поведінку школярів у різних ситуаціях - в школі, вдома; висвітлювати стійкі, прояви якості, що повторюється.

Різностороннє вивчення даного питання дає поштовх зробити висновок про те, що ознаками, можуть стати відношення, що відображають якості особистості, повторюють дії особистості, та результати її звичних вчинків.

Важливе місце належить відношенням особистості, як ознака вихованості, що тлумачать її зв'язки з яким-небудь у дійсності.

Значне значення для об'єктивної оцінки рівня вихованості є мотиви вчинків і поведінки людини, що здійснювались.

Труднощі, котрі виникають під час з'ясування мотивів вчинків не повинні перешкоджати у вивченні ефективності їх у вихованні: типові вчинки школярів, повсякденні вчинки дітей стають гарним матеріалом для об'єктивного судження.

В. Южевич розробив критерії оцінки вихованості учнів початкової ланки з метою організації морального виховання в початковій школі:

«Патріотизм- це інтерес до теперішнього та минулого свого рідного краю; любов та бережливе відношення до навколишнього світу; любов до своєї школи».

- Товариство: наявність друзів; участь у колективній праці, розвагах; бажання ділитися своїми успіхами, негараздами з товаришами; готовність безкорисно допомогти товаришу; прагнення не підвести.

- Повага до старших: ввічливість; покiрність; прояв допомоги вчителям, батькам, шанобливе відношення до дорослих.
- Доброта: відкритість; дбайливе відношення до маленьких; готовність поділитися речами, іграми з товаришами; любов до живого.
- Чесність: правдивість; ставлення чуже-своє; добровільне зізнання у скоєному; виконання своїх обіцянок.
- Працелюбність: старанне навчання; сумлінне виконання своїх обов'язків по дому; активна співпраця в колективі, у суспільно-корисній праці; інтерес до трудової роботи.
- Бережливість: охайність; тримання в порядку власних речей; бережливе відношення до майна.
- Дисциплінованість: виконання доручень; дотримання правил поведінки в школі, поза школою вдома, в громадських місцях; виконання обов'язків у класі.
- Старанність: постійне відвідування уроків; уважність та старання на уроках; виконання домашніх завдань регулярно та сумлінно.
- Допитливість: інтерес до нового, незвіданого; любов до читання книжок; успішність у навчанні.
- Любов до прекрасного: активна участь у позакласній діяльності, гуртках; інтерес до занять з мистецтва, праці; вміння помічати красу; прагнення до естетичного смаку.
- Бажання бути сильним, спритним, загартованим: виконання режиму дня та правил особистої гігієни; щоденне виконання ранкової зарядки; інтерес до занять фізичної культури; активна участь в спортивних змаганнях [57, с. 19].

1.2 Моральна свідомість як показник вихованості молодших школярів

Моральна свідомість особистості криється в уявленнях, поняттях, переконаннях.. У дітей молодшого шкільного віку формуються початкові уявлення про мораль, судження про те, як вчиняти добре і як погано, що можна

робити і що слід уникати. Дитина навчається правильно оцінювати вчинки, обирати потрібну до ситуації форму поведінки, розуміти свої дії. За способом їх здійснення оцінювання вчинків здійснюється за мотивами результатами. Проаналізувавши розвиток моральних суджень, психолог Ж. Піаже, на різних рівнях початкової ланки стверджував, що дітям молодшого шкільного віку властиві самостійна мораль, та зовсім некритичне ставлення до вимог і прохань дорослих. Вони оцінюють свої вчинки переважно за результатом. Звертаючи увагу на розвиток логіки у моральних судженнях дітей, Ж. Піаже значно низько оцінював значення моральних почуттів, що передувало визначити ним теорію як моральний реалізм дитини.

Моральний реалізм дитини — це концепція, з якою у дітей початкової школи значно краще розвинута логіка моральних суджень, аніж моральні почуття [34, с. 36].

Вітчизняні вчені наголошують, що моральні норми і принципи доступні для усвідомлення дітьми, та немає серед них "дорослих" і "дитячих" норм. Хоча вчитель повинен розуміти, що знання малечі існують у формі її уявлень, тому не варто вимагати від неї пояснення етичних понять. На своєму життєвому етапі вона усвідомлює тільки загальну тенденцію: бути щирим, чесним, допитливим, ввічливим — це добре. Пояснити згадані поняття дитина по суті не зможе. Для дітей молодшого шкільного віку моральним уявленням і судженням властиві простота, конкретність, зв'язок із їхніми почуттями. Для щоб виховання могло стати для людини "другою природою" (К. Ушинський), потрібно, щоб його ідеї перетворилися у переконання вихованців, переконання — у звички, а звички — у вміння. Недостатній розвиток уявлень про норми і правила моральної поведінки знижує рівень мотивів, обмежує позитивну поведінку [56, с. 392].

Невід'ємною складовою розвитку дитини є навички моральної поведінки, вони тлумачать її вчинки, передують ставленню до навколишньої дійсності, дорослих і товаришів. Тепер важливо не лише те, як дитина поводить, а й те,

яке вона приймає рішення щодо свого вчинку: самостійно або під впливом дорослих. Із набуттям досвіду у дитини формується звична поведінка.

Під час пізнання дітьми моральних норм вчитель має скерувати їх виховувати культуру спілкування у собі, самостійність, вчиняти відповідно до норм моралі. Зачасту рівень моральних уявлень випереджує розвиток поведінки школяра, тому що формування навичок поведінки затрачує більше часу і вправління, аніж розвиток заснованих на пам'яті уявлень. Дуже складним завданням є втілення уявлень про моральні норми та дії дітей за різних ситуацій.

Моральні почуття, у молодшому шкільному віці, є рушійною силою поведінки дитини та демонструють бажання і емоційні стани, забарвлюють психічні процеси школяра.

Моральні почуття — стійкі хвилювання у свідомості людини, що зумовлюють її вольові реакції, відношення до себе, інших людей, явищ у суспільному житті. [54, с. 52].

Під час раннього розвитку, емоції мають соціальний характер і з'являються у процесі спілкування зі старшими, згодом — з однолітками. Але з часом моральні почуття вже дедалі глибші, стійкіші.

Моральні почуття дитини передують її моральним вчинкам. Співвідношення почуттям і вчинку характеризує моральність дитини. Якщо дитина вчиняє щось із-за примусу чи страху, то це не можна назвати моральним вчинком. 5-6 річні діти здатні робити зовсім не привабливі для них, зовні нецікаві справи, керуючись знатною для них метою, а також відмовлятимуться від того, що їх безпосередньо приваблює (наприклад, від нової цікавої гри), щоб задовольнити товариша. Але постійно якщо постійно вимагати таку поведінку у дітей може виникнути ефект «штучної», показової вихованості. Виховати мотиви поведінки потрібно у єдності з вихованням його свідомого відношення до задоволення власних потреб.

Моральна свідомість може визначатися як "відображення у свідомості людини принципів моральності, тобто норм поведінки, що регулюють ставлення

людей один до одного й до суспільства" [46, с. 17].

Особливого значення набирає моральна свідомість у періоді молодшого шкільного віку. Цей віковий період є гарним для її розвитку, тому що дитина готова до засвоєння нових моральних вимог.

У періоді молодшого шкільного віку, настає якісно новий етап у моральному становленні дитини: здійснюється збагачення й розвиток уявлень, які були сформовані ще у дитячому садочку, а з другого — це певний процес засвоєння нових моральних знань.

Моральні знання допомагають дитині правильно діяти в конкретній ситуації. Школярі перш за все повинні розуміти що таке добре, та що таке погано, для того щоб їхні вчинки мали моральний характер. Вплив моральних знань на розвиток дитини не обмежуються молодшим шкільним віком. Вони також необхідні у формуванні підліткового та юнацькому вікові у такій формі моральної свідомості, як переконання. Неодноразово наголошуючи на тому, що знання мають велике значення у моральному вихованні В.О. Сухомлинський писав: "Знання, розуміння суті моральних цінностей є немов фундаментом, основою вироблення ідейних переконань" [56, с.321].

У початковій ланці покладено перший етап активного оволодіння істотними ознаками понять, що здійснюється у переході від моральних уявлень до моральних понять [20, с. 31]. Якщо учні з перших днів засвоїли ці поняття, в результаті можна розглядати як засоби впливу на них.

Чи є такі показники, за допомогою яких вчитель може висвітлити ефективність періоду засвоєння моральних знань учнями? По-перше, використання моральних понять при аналізі тієї чи іншої ситуації, взятої з літературного твору, життєвого досвіду; по-друге, активне визначення поняття, що в результаті засвідчує про розуміння учнем істотних ознак; по-третє, кількість моральних понять, якими володіє учень.

1.3 Способи впливу на формування духовно-моральних цінностей молодших школярів

Під час розвитку моральної свідомості молодших школярів, педагог має враховувати, що процес набування моральних понять відбувається нерівномірно. Діти поступово набувають умінь ними володіти та активно застосовувати. Але давати визначення цього поняття відбувається повільніше (учні першого класу частіше надають загальну оцінку, наприклад, «шира — це хороша людина»). Характеризують поняття вони суто за зовнішнім виглядом, практичними ознаками («відповідальна людина — це та, яка відповідає»). Розглядаючи по складності, рівня абстрактності поняття з'являються труднощі в усвідомленні учнями ознак, особливо у тлумаченні — правильні чи неправильні, істотні чи неістотні ознаки. Тому актуально застосовувати специфічні методичні завдання, що спрямовані на розвиток моральної свідомості дитини.

Ці методи використовуються під час уроку, так і в позакласній роботі. Вони дають можливість аналізувати рівень сформованості певних компонентів моральної свідомості, котрі допомагають сформувати уявлення про моральний розвиток школярів на певному періоді їхнього навчання й виховання, з іншого — систематичне використання завдань є дієвим способом цілеспрямованого керування процесом формування моральної свідомості дитини.

Але буває однобічність у моральному вихованні, коли вся увага вчителя зосереджується тільки на вивченні школярами моральних понять. Розвиток моральної свідомості передбачає формування самооцінки. Моральна оцінка й самооцінка – це незамінні складові моральної свідомості.

Важливим є те, що блискучий розвиток моральної вихованості дитини залежить від її активної діяльності, від вміння позиціювати себе як співучасника виховного процесу. Ігнорування цього педагогом у виховному процесі може призводити до типового дидактизму, коли дитина стає пасивним слухачем, в якого моральні нотації дорослих, за влучним висловом А.С. Макаренка, зберігаються у вигляді "особливої педагогічної солі" [29, с. 66]. Щоб засвоєні

моральні знання були для дитини індивідуально значущими, вони мають бути задіяні в різноманітні форми оцінної активності.

Проявом моральної оцінки є аналіз школяра, в яких схвалюється чи засуджується вчинок, його поведінка в цілому відповідно до моральних вимог. Оцінні судження є важливих критеріїв моральної вихованості дітей молодшого шкільного віку.

Наступний етап - аргумент оцінки. Крайне необхідно навчити школяра пояснювати своє ставлення до гарного і поганого вчинку. Під час цього намагатися підвищити ступінь судження.

Зміст моральної оцінки поповнюється за рахунок вливання до неї моральних понять. Доречно буде застосування такої прийому, як виокремлення поняття з наведеного ряду.

Поступово розвивати можливість глибоко проникати у суть моральної ситуації, тобто аналізувати моральні спонукання, мотиви вчинків, допомагає спільний аналіз відповідей школярів на запитання: "Чому саме так вчинив цей персонаж?"; "Що його підштовхнуло до такого вчинку?"

Повсякчас важливо формувати у школяра власне ставлення до явища котре оцінюється, щоб правило "пройшло" через його емоції, переживання, стало для неї особливо значущим. "Як би ти поставився до вчинку цього героя? Що тебе заставило хвилюватись?", - тоді в результаті виховання такої піднесеної моральної оцінки в учня формуються необхідні важелі моральної поведінки, закладається основа для єдності слова і справи. Результативним для цього будуть розв'язування проблемних ситуацій типу: "А як би я вчинив на його місці?".

Організація педагогом пізнавальної діяльності учнів є важливим завданням виховного впливу в навчанні, та має бути спрямоване на повне оволодіння ними правил і норм моралі та розвиток моральної свідомості в повному вигляді.

Перелік методичних прийомів може бути різним: це низка певних запитань, котрі поставлені для роздуму, створення проблемних ситуацій на уроках, розв'язування моральних ситуацій із моральним вибором та різними

пізнавальними завданнями що розвивають оціночні судження та самооцінку. Такі прийоми можуть навчити дитину аналізувати свою поведінку та почуття оточуючих, проводити аналогію із літературними творами та з реальним життям. Завдячуючи цьому методіві учні гарно сприймають літературних героїв та розуміють як вчинити правильно.

Педагог вчить дітей аналізувати, порівнювати, підсумовувати моральні явища, навчаються оцінювати героя твору, вміло переходять до заданих ситуацій свого життя, намагаються в назвати певні ознаки терміну «чуйність», визначити його.

Розвиток оцінки відбувається під час включення цього прийому в будь який етап уроку. Наприклад: «Ми сьогодні прослухаємо два оповідання. Називатися вони будуть по-рідному. Поміркуйте, зрівняйте та скажіть, що у них спільного? Але що різне? Котре з них вам сподобалось? Чому?» Такі вправи активізують мислення молодшого школяра, вчать робити аналіз, порівнювати, реально сприймати ситуацію. Вони підштовхують до формуванню навичок морального оцінювання, виховують особистісне ставлення до складеної ситуації.

Використання завдань колізійного характеру є достатньо результативним для розвитку моральної оцінки. Застосовані у виховну роботу реальні чи уявні ситуації дозволяють самостійно осмислити школярам різнорівневі моральні явища, це розвиває здатність правильно оцінювати вчинок. Відповіді школярів допоможуть педагогу аналізувати їх та впливати на дітей задля забезпечення правильного вибору вчинку школярами. За час шкільного життя зібралась ціла низка педагогічних ситуацій. Спільно опрацьовуючи їх, вчитель і діти можуть ближче підійти до формування моральної свідомості учнів та єдності слова і діла .

Але без самооцінки розвиток моральної свідомості учні не відбуватиметься. Саме тому самооцінка дозволяє школяреві бути повноцінним співучасником навчального процесу.

Включаючи учнів у активну оцінювальну працю, ми знайдемо єдиний

шлях до самооцінки. Є така вікова закономірність в тому, що дитині молодшого шкільного віку легше оцінити когось іншого, аніж себе. В цьому випадку, допомогою стануть спеціальні завдання. Це певні завдання, які націлені на розвиток здатності до моральної оцінки та до самооцінки. Ці завдання рекомендують додавати у бесіду чи застосовувати самостійно.

У ході бесіди можна ставити такі питання: «Оціни свою поведінку (гарна, не дуже)? Чому? Поясни, аргументуй», «Ти захоплюєшся своєю поведінкою (так; ні)? Чому? Є такі недоліки що ти хочеш виправити і чому?», «Що ти можеш зробити щоб поводити себе краще?», «Які якості ти можеш виховати у собі самостійно?». Аналізуючи відповіді дітей, вчитель може отримати уявлення про сформованість моральної свідомості школярів.

Виходячи з цього, за умови співпраці вчителя і молодших школярів в напрямі морального виховання та у єдності складових моральної свідомості: моральних знань та оцінних відношень, що поєднують моральну оцінку і самооцінку. Це дозволяє стати школяреві активним співучасником виховного процесу, без такої діяльності н успішне становлення його моральної вихованості не відбуватиметься.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС І РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Розвиток моральних знань молодших школярів

Молодший шкільний вік – це етап формування відношення дитини до навколишнього світу. У цьому віковому періоду закладається направленість особистості - колективістська чи, індивідуалістська. Особливо гарний час для розвитку основ культури поведінки: учні молодшої школи вже можуть сприймати деякі вимоги щодо своєї поведінки, вони піддаються зовнішньому впливові, мають нахили до наслідування, довіряють вчителю, особливо коли він наголошує щодо виконання моральних норм. В цей період життя дитини, закладаються знання про оточуючий світ, формується ставлення до людей та

праці, виробляються навички та деякі звички гарної поведінки.

Врахування у навчальні та у вихованні певних особливостей емоційно-когнітивної сфери в учнів - забезпечує ефективний розвиток знань і емоційно-моральних відношень школярів [20, с. 33].

Моральні знання розвиваються, якщо є позитивні зміни в їх мисленні. Тепер взяли початок формувань операції мислення — це аналіз, синтез, порівняння і узагальнення. У дітей молодшого шкільного віку необхідно спеціально сформувати прийоми аналізу і синтезу, порівняння і узагальнення всіх моральних явищ і процесів.

Крім того, обов'язково необхідна ціленаправлена виховна робота педагога. Особливо якщо ця робота педагога, буде побудована на опрацюванні літературного твору чи перегляд мультфільму, після чого аналізуючи вчинки героїв, учні зможуть провести аналогію із життєвими ситуаціями. Діти навчаються «переносити» зміст оповідання на моральні явища із свого життя[20, с. 34].

Від вправляння у правильному сприйнятті моральної ситуації залежить сам процес засвоєння моральних знань учнів, в розумній оцінці вчинків, розумінню учнями моральних мотивів. Крайнє необхідно виховувати спів єдність між вірним розумінням моральної ситуації і умінням дітей співчувати, іншими словами виховувати власне ставлення до явищ чи вчинків. Це є необхідністю у вихованні школяра почуття переконань — потреби вчиняти, виходячи із моральних принципів чи норм.

Тобто сам процес засвоєння моральних знань учнями початкової школи, має на увазі таку роботу, що дозволяє формувати в учнів:

- вміння реально бачити моральну ситуацію, представлену в мультфільмі, оповіданні або із власного життя;
- вміння оцінити , адекватну ситуації, що діагностується;
- вміння точно визначити спонукання морального вчинку;
- вміння співпереживати оточуючим;

- особисте відношення до моральних ситуацій;
- діяти таким чином як дозволяють моральні знання [20, с. 34].

Особливо важливою умовою моральних переконань у дітей молодшого шкільного віку, є розвиненість моральних почуттів. Саме почуття можуть стати складником моральних переконань індивіда, якщо вони виступають наче внутрішня мотивація до моральної поведінки. Ось чому виховання моральних почуттів є головним завданням у виховній роботі початкової школи.

Вчителю початкових класів потрібно мати на увазі те, що учні молодшого віку мають обмежений досвід моральної поведінки, свій особливий характер емоційного реагування на вчинок.

Для успішного формування моральних почуттів, педагогу необхідно створити певну атмосферу у класі, котра сприятиме розвитку у школярів поваги один до одного, емоційного співпереживань, допомоги.

Схильність до наслідування, сприймання, навіюваність, значний рівень авторитету педагога в учнів даного віку, дають широку можливість для виховання моральних почуттів. У дитячому колективі часто з'являються ситуації морального вибору, тому прийняті правильні рішення дозволяють набути необхідний моральний досвід, розширити його моральні знання.

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку потрібно користуватись формами роботи, які розвивають у них самостійність, самооцінку, відповідати за свої вчинки. Популярно включати дітей до суспільної роботи, зробивши всі умови для прояву у дитини самоконтролю, самостійності. Це розвиває у них відповідальності за свої дії.

За допомогою таких форм як похвала і заохочення, цілеспрямованою виховною роботою можна сформувати моральне почуття, стимулюючи правильні мотиви і форм поведінки. Розкривши зміст позитивних і негативних дій розвивають правильний напрям моральних почуттів.

Особливо важливий інструмент виховання звичок культуру учнів під час корисної роботи – це доручення. Воно висвітлити завдання які стоять в учня

перед колективом, допомагає розширити досвід, підштовхує учнів до взаємодопомоги, чуйності, підтримки. Необхідно, щоб учні розуміли, яке завдання вони мають виконати та перед ким мають звітувати.

Але практично завжди у школах невміло організовують громадські доручення. Доручення дає дитині сам педагог, а не класний колектив, тому і відповідають діти перед ним.

Головна умова опосередкованої суспільно корисної справи спрямованої на формування моральних звичок – це постійність виконання школярами доручень, та охоплення великої кількості дітей. До цього, діти мають розуміти, що виконувани ними справа значущою, вона має давати простір для самоствердження, поширювати досвід корисних справ.

Під час зміни таких доручень, учні набувають гарний досвід керівника чи виконавця. Тривалий час перебування дітей у ролі організатора, керівника, або підлеглого може погано позначається на розвиткові моральних якостей, що призводить до егоїзму, задиркуватості, хвалькуватості, а в іншому випадку в до пасивності, легковажності.

Гарний метод вироблення стійкої моральної свідомості - це змагання. Гармонічне поєднання складових змагання та громадської відповідальності, допоможе сформувати моральну свідомість школярів. Ось тому, етична освіта допустима тільки тоді, коли вона пов'язана з практичною діяльністю у класному колективі, доречною організацією шкільної діяльності учнів. Включаючи в своїй розповіді етичні норми, педагог наштовхує дітей активізувати власний досвід спілкування, звернути увагу на моральні основи, які є основою культури поведінки. За час розмови на етичні теми, вчитель скеровує увагу учнів на мотиви моральної поведінки, аналізують моральні оцінки і судження. Передумовою до практичного використання форм роботи – є уміле переконання наставника у школі. Тому такий набутий досвід поведінки розвиває і покращує знання учнів, і формує у них моральну свідомість.

Підсумовуючи це, можна сказати, що під час виховання моральної

культури, педагогічний колектив має систематично працювати по ознайомленню дітей з правилами поведінки та етикету, сформованості у них навичок і звичок моральної поведінки, і це може реалізуватися за рахунок вдалого сполучення методів та принципів педагогічного впливу на школярів.

2.2 Формування моральної культури молодших школярів

Для діагностики рівня вихованості учнів молодшої школи було проведено констатуючий експеримент, котрий характеризуємо таким чином: об'єктом дослідження були 46 учнів 2 та 3-х класів Бериславської філії №2 ОЗПЗСО.

Ключовими методами і засобами дослідження були:

- вивчення передового педагогічного досвіду вчителів;
- спостереження;
- бесіда;
- анкетування;
- педагогічний експеримент.

Такий хід роботи дозволив відтворити реальну картину щодо визначеного аспекту дослідження рівня морального виховання .

Тому, нас цікавило питання, якого рівня виховної роботи проводять педагоги із погляду формування моральної культури; які труднощі під час формуванні моральної культури вони вбачають; яка низка заходів буде ефективною передумовою формування моральної культури (Додаток 1).

Для даних було опитано 4 вчителя початкової школи. Міри подолання та труднощі подані нижче.

Таблиця 2.1. Труднощі, котрі затримують формування культури поведінки у судженнях вчителів початкової ланки.

Зміст судження	Кількісні показники
- "Різномірний ступінь вихованості дітей, котрі йдуть до школи» школи".	58%

- "Повна відсутність у батьків конкретних вимог до дітей»	22%
- "Недостатня робота соціально-психологічної служби".	20%
Всього	100%

Таблиця 2.2. Педагогічні заходи для ефективного формування культури поведінки

Зміст судження	Кількісні показники
- «Сюжетні ігри зі зміною ролей та обов'язків».	61%
- «Суспільно - корисна праця».	39%
Всього	100%

Дане опитування мало діагностичний характер, а його результати дали точні орієнтири щодо побудови ходу експерименту.

З цього можна зробити висновок, що виховний процес необхідно зробити системним і змістовним для якісного формування моральної культури.

Основне місце в дослідженні нашої проблеми - є спостереження за заняттями під час позакласної роботи з учнями в початковій школі.

З молодшими школярами було проведено виховний захід «Чарівні слова». Під час підготовки і проведення до нього, були розв'язані такі емоційно-оцінні, розвиваючі, пізнавальні завдання:

- розширити, поглибити, систематизувати знання дітей про базові правила спілкування із товаришами та старшими;
- навчити дітей ввічливо звертатися;
- дозволити учням відчувати "чарівну" силу ввічливості;
- формувати доброту, щирість, чуйність.

У підготовці до заходу вчитель спостерігала за учнями: яким чином вони звертаються один до одного, якщо потрібна допомога, як вони дякують, і

проявляють вони грубість.

У ході заняття вчителька зачитала та проаналізувала з дітьми казку "Лісові пригоди". Для активації розуміння школярами змісту казки, для них було поставлено ряд питань:

- Яких звичок було в хлопчика найбільше?
- Що йому не вистачало?
- Що саме наснилось хлопчику?
- Що він вирішив робити, коли прокинувся?
- Чому нас вчить дана казка?

Молодші школярі робить висновок, що треба бути щирим, доброзичливим і ввічливим. У ході заняття для дітей були створені такі зупинки: вулиця Доброзичливих, Уважних, Чуйних, площа Щедрих справ, провулок Грубості. Усі збиралися у призначеному " пункті збору", відслідковували свої досягнення й планували нові маршрути, що виконано, а над чим варто ще попрацювати.

По результатам роботи можна було побачити те, як гарно діти навчилися ввічливим манерам спілкування, наскільки зміцніли звички; і зможуть вони бути ввічливими в незвичних ситуація без контролю старших, і як будуть ставитись до проявів грубості, задиркуватості.

Заняття "Гостей любимо приймати!" удосконалює розвиток виховання моральних звичок. Цілі виховного впливу таку:

- формування образу про культуру взаємин господаря і гостей;
- мотивувати дітей ставати гостинними, щедрими, ввічливо ставитись до гостей ;
- розвивати особисті якості, а саме врівноваженість, доброта, повага до людей, турбота про них.

З початком заняття було поставлене проблемне питання: "Навіщо люди ходять в гості?" Звучали такі відповіді, що в гості ходять, для того щоб поспілкуватись, обмінятися враженнями, пригостити чимось смачним. Доречно була інформація про гостинність – традиційну культуру українського народу.

Педагог звернув увагу дітей на поведінку господаря і гостей. Та разом виокремили особливості характерні для господаря, а саме:

- Привітно зустрічати гостей;
- Приділяти гостям усю свою увагу;
- Щедро частувати;
- Не вимагати та не випрошувати подяки ;

Але є і особливості для гостей, вони мають мати охайний зовнішній вигляд, чесно і гідно себе поводити, дякувати за пригощання.

Наступним етапом були бесіди, що ознайомили учнів із базовими моральними нормами, котрі нагадують як поводитися в конкретній ситуації, проаналізувати власний досвід та своїх товаришів.

Тематика бесід була різноманітною, наприклад: "Праця золотить людину", "Культура поведінки в місцях громадського користування". Атмосфера налаштовувала дітей вільно міркувати та висловлювати власні думки: хибні думки обговорювались, підштовхуючи інших учнів до правильного висновку.

Керуючись методикою В. Білоусової у своїх експериментальних дослідженнях ми зробили аналіз ступені вихованості моральної культури

Є такі рівні моральної вихованості молодших школярів: високий, середній, низький, котрі є їх оцінкою:

А) "високий рівень"

- школяр товариський, привітний, чесний, з радістю прийде на допомогу;
- з повагою відноситься до однолітків та дорослих;
- вчасно і правильно виконує свої доручення та обов'язки;
- має гарну поведінку, високий рівень самоконтролю;
- вміє працювати, старанно навчається;
- чітко формулює свої думки, уважно слухає співрозмовника;
- чистий, охайний, причесаний.

Б) "середній рівень"

- молодший школяр не завжди вітається, допомагає лише тоді, коли його

попросять;

- Навчається гарно, виконує тільки те завдання, що його цікавить;
- Тримає дисциплінований, та не потребує її інших;
- Проявляє гарне відношення до справи, але вибірково до того, що саме приваблює, може осудити за нещире відношення до справи інших;

- Свої думки висловлює чітко, та інших часто перебиває;
- Трохи розсіяний, але охайний та має добрий смак;

В) "низький рівень"

- Дитина проявляє не ввічливість та грубість;
- Потрібна підказка дорослого чи товариша;
- Не завжди дисциплінований, але на зауваження реагує;
- Потребує контролю дорослого у якій справі;
- Без постійного нагадування вчителя про зовнішній вигляд, забувається привести себе до ладу [10, с. 17].

Для аналізу рівня вихованості ми використали відсоткове співвідношення, використовуючи основні вимоги, та їх значення для учня (Додаток 2).

Таблиця 2.3. Результати визначення рівня вихованості учнів (%)

Клас	Всього учнів	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
2	21	18%	47%	35%
3	23	17%	42%	41%

Табличні дані констатують про те, що високий рівень мають 18% експериментального і 17% контрольного класів, середній - 47% та 42% і низький - 35% і 41%. Можна помітити, що у експериментальному і контрольному класі майже незначні відмінності. Ці дані вказують на те, що відчувають учні з низьким та середнім рівнем вихованості, а з високим невеликий відсоток.

По результату цього експерименту можна зробити наступні висновки:

- Третьюкласники, що знають правила поведінки, не завжди користуються ними у спілкуванні;
- Умовами формування в учнів моральної поведінки вчителі нехтують.

З метою покращення рівня моральної культури використовуючи різні форми і методи морального виховання, ми здійснили формуючий експеримент у 3 класі Бериславської філії №2

Попередній результат дослідження показав приблизно однаковий результат.

Дослідження трималось на педагогічній умові формування моральної культури в учнів початкових класів.

Перевірні завдання експерименту:

- Засвоєння учнями правил культури поведінки;
- Розвиток і вміння використовувати набуті знання правил моральної поведінки на практиці;
- Визначити місце предмету моральної теми у психічному розвитку дітей початкових класів;
- Висвітлення місця моральної культури у власному житті дитини;

В експериментальному класі було використано порівняно значний обсяг матеріалу, ніж у контрольному.

На прикладі заняття «Щирість прикрашає людину», ми проілюструємо цей момент (Додаток 3).

Під час експерименту з учнями молодших класів було проведено ряд бесід: «Про дружбу та друга», «Умій підтримати», « Головні правила спілкування».

Бесіда «Про дружбу та друга»

З школярами було розібрано такі питання:

Чому люди цінують дружбу? Що для них дружба?

Чи можна добре дружити? Які труднощі виникають у дружбі?

Як це виручити товариша?

Як повести себе, коли твій друг хоче дружити ще з кимось ?

Як називається оповідання котре ми прочитали? Розкажіть про свого друга.

Бесіда «Умій підтримати»,

Під час бесіди проглянули наступні питання: Що означає підтримувати? Чи підтримував ти когось? Яке місце займає підтримка в нашому житті?

Ціль цих бесід дала вирішення низки виховних завдань:

- узагальнити морально-етичні знання про дружбу, товариські відносини;
- Сформувати почуття відповідальності перед колективом, товаришем, другом;
- виховувати риси доброзичливості, щирості, чесності.

Ці завдання допоможуть сформувати в учнів молодших класів моральні поняття та культуру поведінки. Доречно підібраний матеріал до уроків та в позаурочний час розвиватиме емоційно-чуттєву сферу та естетичні, моральні та інтелектуальні почуття.

Індивідуальні бесіди займають важливе місце у розв'язанні проблеми формування моральної культури. Так, із школярами було проведено такі бесіди: "Старанність на уроках - половина успіху", "Ти і твій друг", "Як це бути охайним"?

В кінці експериментального дослідження з метою діагностики ефективності нами запропонованої методики та її впливу на рівень вихованості учнів початкової школи, було здійснено контрольний зріз знань правил моральної поведінки в експериментальному та контрольному класах. Завдання підібрано було схожі тим, що використовувались під час констатуючого експерименту і були проведені за схемою.

Під час роботи, для визначення рівня вихованості дітям було запропоновано вправи для визначення значення ввічливих слів, про старанність і уважність, відношення до навчання, бережне ставлення до шкільного майна, правила культури поведінки в місцях громадського користування і на вулиці, культуру своєї мови, повага до батьків. Дані перевірки представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. Результати рівня вихованості учнів(%)

Класи	Всього учнів	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Контрольний (2 клас)	21	35%	57%	8%
Експериментальний (3клас)	23	24%	50%	26%

Дані таблиці демонструють те, що високий рівень мають 35% і 24% експериментального і контрольного, середній - відповідно 57 % та 50 % і низький - 8 % і 26 %. Тому, різниця у рівнях вихованості школярів в експериментальному і контрольному класах помітна.

Головна мета нашого дослідження в тому, щоб сформувати у школярів моральну культуру при комплексному підході. Окрім цього, ми висвітлили, який саме вплив мають різні методи і форми морального виховання на розвиток моральних почуттів дитини, як реалізуються у повсякденному житті, як виховуються моральні основи культури відповідно до індивідуальних особливостей школярів .

Анкетування та аналіз досліджень показав, що причинами невиконання правил моральної культурної поведінки учнями є те, що:

1. Учні не знають певних правил поведінки;
2. Правила знають, та не виконують їх;
3. Правила знають, та не рахують їх важливими.
4. Тривалий час перебували в оточенні, що не виконували ці правила.
5. Старші не дотримуються єдності вимог, тому діти не виконують ці правила.

Така експериментальна методика дозволила 24% школярів отримати основу для переходу на високий рівень і при цьому на 17% збільшилась кількість тих респондентів, які досягав середнього рівня.

Якісно-кількісний аналіз контрольного зрізу підтвердив, що у переважній кількості учнів переважає високий та середній рівень вихованості молодших школярів.

2.3 Дослідження процесу виховання особистості молодшого школяра в умовах традиційної системи навчання

Під час експериментального дослідження виховання особистості молодшого школяра було використане положення С.Л. Рубінштейна, з яким особистість може мати такий рівень морального розвитку, котрий який дає їй свідомо керувати своєю діяльністю і поведінкою [5, с. 68].

Дослідження спрямоване було на вияв основних ознак моральної вихованості учнів початкової школи, форми вираження. Акцент діагностики було поставлено на показниках моральної вихованості учнів молодших класів. Показниками є прояви моральних якостей особистості учня. Якість особистості - це система інтегрованих емоційних, пізнавальних і вольових особливостей людини, що висвітлюють моральні цінності і норми людського існування і визначають смугу людської поведінки. Типові показники чуттєвого прояву - здатність дітей до співчуття найближчим людям та ровесникам, оточуючим, героям літературних творів, турбота про інших. Ввічливість проявлялась у знанні правил етикету і їх дотримання (привітання, частування, спілкуванні, обережне поводження зі словом, уміння слухати та чути). Дбайливість – у тому, що дитина виявляє здатність бережливо ставитись до особистих і шкільних предметів, навколишнього середовища, рідні удосконалюватись у моральному плані. Показником цього було уміння словесно висловити гарні побажання близьким, старшим, педагогам, друзям, також і значущість цієї якості для себе у справах, діях; вміти застерегти від негараздів свого друга, гарні поради чи настанови у грі. Працьовитість дітей проявлялась у ставленні до навчання, доручень, у виконання завдань, що потребують зусиль. Якість корисності для дітей відзначилась у взаємостосунках між ними і передбачали спільні зусилля, підтримку, уміння реалізувати себе в класі та у власному житті .

Вивчення рівня моральної вихованості молодших школярів здійснювалось на першому етапі констатуючого експерименту. Діагностика дала можливість

визначити такі критерії вихованості: когнітивний (рівень знань про моральні норми, потреби); емоційно-ціннісний (співчуття, ціннісне ставлення до навколишнього світу, здатність емоційно відгукуватися на події); діяльнісно-вчинковий (перекладення знань у переконання та готовність до впровадження моральних знань у вчинки). Мета була спрямована на вияв розвитку особистісних якостей учнів, таких як співчуття, ввічливість, турбота, щирість, працьовитість.

Перша низка завдань були направлені на вияв ресурсів когнітивного критерію – це розуміння дітьми базових морально-етичних понять, якостей, готовність цілісно використовувати здобуті у навчанні моральні знання, також уміння виділити із сюжету певного твору особистість і означити її моральні якості. Тому використовувалися такі методики: бесіди "Хіба люди всі однакові?", "Якими я хочу бачити людей?" і "Який я ?", "Користь яку я можу принести рідним і близьким" (авт. В.Моргун); "Піктограма" (авт. Ю.А. Полуянова), методика „Розуміння особистісних якостей героїв твору" (авт. М.Іванчук) [13, с. 69].

Було діагностовано, що школярі мають значний обсяг моральних знань, та не всі вповні розуміють їх значення. Тому, учні третього (41,17%) доброю та щирою рахують ту людину, що турбується про них, а учні (26,4%) другого класу того товариша, що з ними хочуть грати і не ображає його. До головних цінностей у собі та в інших школярі, 45,58% діагностованих відносять доброту, 29,41% - співчуття, повагу до інших. Та лише 24,8% учнів обирають ввічливість 116,03% учнів – відданість до праці, але в основному усі розуміють зміст даних понять. Дати характеристику героям мультфільмів, літературних творів з погляду присутніх їм моральних якостей учні 2-3 класів можуть лише після аналізу конкретних сюжетів. Неповним є словниковий запас з морально-етичного змісту, ускладнює виконання самого завдання дати характеристику людині за якостями, котрі вона вважає найбільш необхідними. Знання учнів не цілісні та системні, тому це не дає робити їм висновки і узагальнення .

Наступна серія завдань направлена на вияв емоційно-ціннісного ставлення дорослих, однокласників, менших за себе, природи та речей, здатність емоційно реагувати на події. Тому використовувались певні ситуації, створювались малюнки та проєктивні методики "Школа і я" (авт. Т.Устименко), "Малюнок" (авт. В.Колечко).

Встановлено, що учні можуть бачити гарні вчинки людей і можуть дати їм оцінку. Своє гарне відношення до "зображених" позитивних вчинків за допомогою малюнка і яскравих фарб показали 52,47% школярів другого класу, 47,53% - третього. До того, вони розповідають про не добрі вчинки людей та згадують про у них у своїх творчих роботах.

Третя серія діагностики мала на увазі завдання, що відповідають діяльнісно-вчинковому критерію направленому на виявлення уміння виділяти мотивацію своєї поведінки та інших і порівнювати їх моральною якістю, здійснювати оцінювання ситуації і шукати інші шляхи власного виходу із проблеми. Для цього використовувались методика "Стрілок" (авт. О. С. Богданова), направлена на визначення стійкого домінування мотивів, методика "Вибір" (авт. І. Д. Бех), незавершені колізії (авт. Ж.Нютен, модифікація О. Орлова), бесіди за прочитаними літературними оповіданнями, незакінчені сюжети на базі аналізу яких, діти виказували своє ставлення того чи іншого вчинку героя, говорили про моральні якості, що були йому притаманні йому і уявляли себе на його місці [27, с. 35].

Відстежено, що доброзичливе ставлення до однолітків у своїх діях проявляють 28,41% учнів другого і 23,52% - третього; чуйність відповідно – 23,52%, 19,11%. Чуйне, поважливе ставлення до старших -28,66%, 33,08%.

В результаті когнітивного, діяльнісно-вчинкового, емоційно-ціннісного, критеріїв виділено рівні сформованості моральних якостей учнів, а саме: високий, достатній, середній, низький.

Ось тому, в початкових класах школи із кількості досліджуваних (46 чол.) за результатами діагностики на високому рівні мають сформовані уявлення та

прояви у своїй поведінці доброзичливості у 11,39% школярів, почуття турботи до інших людей характерне для 6,75% досліджуваних. Діти цього рівня можуть адекватно оцінювати своїх однокласників та самих себе, здійснювати самоконтроль. У навчальній діяльності вони мають різнобічні інтереси, опираються на мотиви суспільно значущого характеру; своїми вчинками прагнуть донести успіх класу та школі; ввічливі, вміють гарно спілкуватись у колективі. Вони мають незалежну від зовнішнього контролю поведінку, їм характерна сталість моральної поведінки у різних ситуаціях.

Прояв доброзичливості в учнів становить 15,18%, безкорисливість - 4,22% респондентів. Морально-етичні уявлення та поняття цих якостей в учнів цього рівня недостатньо недостатні. У них різнобічні інтереси, самостійно виконують певні види діяльності для задоволення потреб; ввічливі, дисципліновані, надають свою допомогу товаришам, захищають честь колективу, але не ініціативні.

Доброзичливість, почуття корисності іншим людям є у 44,73% і 12,66% учнів середнього рівня. Школярі мають нечіткі морально-етичні уяв, їхні інтереси не усталені, відслідковуються особистісно-значущі мотиви. У навчально-пізнавальній діяльності дітям важко встановлювати причинно-наслідкові зв'язки самостійно та порівнювати існуючі притаманні ознаки від неіснуючих. Не правильно оцінюють свої вчинки та однолітків; не повністю володіють навичками спілкування у колективі, іноді проявляють ввічливість.

Низький рівень доброзичливості виявилось 28,69% учнів, а почуття корисності іншим людям - 78,06%. Молодші школярі цього рівня відзначаються відсутністю морально-етичних уявлень; нестійкість інтересів; байдужістю до оточуючих. Керуються власними інтересами, нехтують допомогою інших, надавати допомогу самі відмовляються.

Проведене діагностування засвідчило, що діти, які мають уявлення про окремі моральні якості і засвоїли норми, та не завжди дотримуються їх. Уявлення школярів про моральні норми коливалися, якщо змінювалися обставини вони вагалися без допомоги старших могли здійснити вчинок, котрий

був невмотивованим. Регулятором їх дій моральні норми для них не стали. Це констатує, що ступінь вихованості у навчальні забезпечується неповністю.

Отже, результати дослідження процесу виховання особистості учня в умовах традиційної системи навчання та вимоги до особистісного розвитку учня зумовлюють необхідність оптимізації навчально-виховної функції навчання.

ВИСНОВКИ

Важливе значення морального виховання у розвитку та формуванні особистості усвідомлювалось в педагогіці ще з давніх-давен. Багато видатних педагогів минулого підкреслювали, що підготовка доброзичливої людини не може зводитися тільки до її освіти і розумового розвитку, і на перший план у вихованні висували моральне формування самої особистості.

У загальному аспекті мораль - це ідеї, принципи й закономірності, ціннісні орієнтації гуманних, демократичних відносин, які в конкретних умовах реалізуються у системі постійно вдосконалюваних норм, процедур і правил діяльності та поведінки в інтересах усіх. Найвищий рівень моралі там, де впроваджуються й удосконалюються гуманні відносини, повага і любов до ближнього, доброта, свобода, рівність, верховенство народної культури.

Мораль - це система ідей, законів, принципів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми.

Головними завданням морального виховання є:

- виховувати доброзичливість, чуйність, готовність безкорисливо допомогти людині у біді, вміння співчувати;
- виховувати прагнення жити і вчиняти за принципами загальнолюдської моралі;
- поступово привчати дітей до моральних норм суспільства;
- формувати позитивний моральний досвід дітей;
- спрямовувати їх почуття і поведінку на набуття і реалізацію моралі суспільства;
- формувати особистість як члена суспільства.

Це дослідження показало, що формування моральної культури дітей початкових класів варто розглядати як ефективного підходу до розв'язання завдання покращення виховного процесу в сучасних умовах початкової школи.

Саме в цьому дослідженні було висвітлено стан проблеми в педагогічній теорії та шкільній практиці; показано зміст морального виховання, його складові

та завдання; переглянуто особливості формування моральної свідомості школярів. Та звернено увагу на значення "культури поведінки".

У дослідженні показано, що основними умовами, що забезпечують ефективність формування моральної культури під час навчально-виховного процесі є:

- врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей початкової школи;
- сукупність вимог зі сторони педагогічного колективу;
- постійність і систематичність виховної роботи;
- культура поведінки педагога;
- співпраця із сім'єю дитини;
- опора на життєвий досвід школярів.

Особливо важливим фактором під час формування культури поведінки є такі прийоми роботи: бесіда, розповідь, спостереження, читання літературного оповідання на морально-етичні теми, ігри, перегляд медіафільмів та кінофільмів.

Значну роль надано характеристиці психологічних особливостей дітей початкової школи та обґрунтуванню її врахування при формуванні моральної культури.

Базовими критеріями, за якими визначається рівень знань учнів про культуру поведінки, її моральні основи, є:

- повнота і точність;
- усвідомленість, глибина розуміння;
- потреба в систематичному доповненні знань;
- уміння застосовувати здобуті знання у власному житті.

У процесі діагностичного аналізу сформованості у школярів рівня вихованості, в Бериславській філії №2 встановлено, що в експериментальному класі високий рівень мають 19% школярів, середній -46%, низький - 35%.

Глибоке вивчення аспектів виховного процесу у початковій школі висвітлює, що проблема формування моральної культури є важливою ланкою

системи роботи щодо всебічного розвитку молодших школярів.

Якісний і кількісний аналіз матеріалів підсумкового зрізу засвідчив, що в експериментальному класі високий рівень вихованості сформовано у 33% учнів, середній - у 59% та низький - 8%. Тоді як у школярів контрольних класів у розподілі за рівнями вихованості, не завдали змін.

Результати теоретико-експериментального дослідження визначили наступні методичні рекомендації:

- повною мірою використовувати потенціал навчальних предметів;
- використовувати різні методи і форми виховання моральних основ, зокрема використовувати сюжетно-рольові ігри, інсценізації, етичні бесіди, обговорення текстів, оповідань, медіафільмів і кінофільмів;
- підтримувати тісний контакт з батьками: індивідуальні бесіди, батьківські збори;
- доречно ввести в роботу по формуванню моральної культури;
- систематично використовувати надбання народної педагогіки;
- дотримуватись педагогом єдиних вимог до учнів щодо формування моральної культури.

Сам процес виховання став досить ефективнішим при дотриманні визначених педагогічних умов формування культури поведінки молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О.Є. Загальна педагогіка. [Електронний ресурс] : Робочий зошит: Посібник-практикум. / О.Є. Антонова– Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 96 с.- Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/8305/1/B8.pdf>-Назва з екрана
2. Архангельський Н.В. Нравственное воспитание [Текст]: / состав. Н.В. Архангельский. - М, 2003. -С. 35-48.
3. Бабанский Ю.К. Комплексный подход к воспитанию школьников [Текст]: / состав. Ю.К.Бабанский. — М., 2000. - С. 98-113.
4. Басюк Н. Орієнтири вчителя у моральному вихованні молодших школярів [Текст]: укладач / Н.Басюк // Рідна школа.- 2007.- № 3.- С. 21-22.
5. Берне Р. Развитие Я-концепции[Текст]: / состав. Р. Берне. - М, 2003. - С. 42-52.
6. Бондар В.І. Дидактика: навчальний матеріал[Текст]: навч.посіб./ укладач І.В. Бондар. - Київ., Либідь, 2005.- 264 [Електронний ресурс]: - Режим доступу: [http://www.twirpx.com/file/654972/-](http://www.twirpx.com/file/654972/)
7. Бех Й.Д. Психологические основы нравственного развития личности[Текст]: / состав. / И.Д.Бех. - К., 2002. - С. 65-73.
8. Бех І.Д. Вивчення особистості молодшого школяра[Текст]: укладач / І.Д. Бех// Початкова школа. - 2003. - №3. - С. 12-14.
9. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання: шляхи реалізації[Текст]: укладач / І.Д.Бех. - К., 2003. - С. 29-36.
10. Библер В.С. Нравственность. Культура. Современность. (Философские раздумья о жизненных проблемах) [Текст]: / состав. / В.С. Библер// Этическая мысль. - М, 2000. - С. 16-57.
11. Білозерська С. І. Психологічні умови розвитку моральної свідомості молодшого школяра [Текст]: укладач/ С. І. Білозерська дис. – ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00. 07 «Педагогічна та вікова психологія»/СІ Білозерська.–Івано-Франківськ, 2004.–20 с, 2004.
12. Бондаренко Г. Л. Формування творчої особистості молодшого школяра в

- педагогічній спадщині ВО Сухомлинського //Теорія і історія педагогіки. – [Текст]: укладач/ Г. Л. Бондаренко–Умань1999. – бібліограф.:С.163-168
13. Божович Л.И. О нравственном развитии и воспитании детей) [Текст]: состав. / Л.И.Божович // Вопросы психологии. - М., 2005. - С. 45-58.
  14. Волкова Н.П. Педагогіка/ Н.П.Волкова. - К., 2001. - С. 14-23.
  15. Гордійчук О. Є. Моральне виховання молодших школярів засобами етнопедагогіки [Текст]: укладач/ О. Є. Гордійчук: дис. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2008.
  16. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції [Текст]: укладач / О.Є. Гуменюк. - Тернопіль, 2004.- С. 31-40.
  17. Давыдов В.В. Генезис и развитие личности в детском возрасте[Текст]: состав. / В.В.Давыдов.- К., 2002. - С. 46-48.
  18. Дашков А.А. Моральное воспитание в истории педагогики [Текст]: состав. / А.А.Дашков -Учитель. - 2000. - №2. - С. 11-15.
  19. Демиденко В.К. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів [Текст]: укладач / В.К. Демиденко. - К., 2005. -С. 15-21.
  20. Донцов А.В. Психолого - педагогічні особливості формування ціннісних орієнтацій[Текст]: укладач / А.В. Донцов Високі технології виховання. - К., 2005. -С. 45-5
  21. Дробницкий О.Г. Понятие морали: Историко-критический очерк [Текст]: состав. / О.Г.Дробницкий. - М., 2004. - С. 214-228.
  22. Дробницкий О.Г. Проблемы нравственности [Текст]: состав. /О.Г.Дробницкий. - М., 2007. - С. 24-28.
  23. Дубровина И.В. Психодиагностика личности [Текст]: состав./ И.В. Дубровина.- К., 1999.- С. 35-46.
  24. Зайченко І.В. Педагогіка [Текст]: укладач / Зайченко І.В. підручник. – Київ : Ліра, 2016. – 608 с. [Електронний ресурс] : посібник - Режим доступу: <http://lira-k.com.ua/preview/12225.pdf> -

25. Захарова А.В. Исследования самооценки младшего школьника в процессе учебной деятельности [Текст]: состав./ А.В. Захарова. - К., 2002.- С. 65-69.
26. Золотухина Е.В. Современная этика: история и проблемы. [Текст]: состав./ - К., 2003. -С. 44-48.
27. Каирова И.А. Нравственное развитие младших школьников в процессе воспитания [Текст]: состав./ Й.А.Каирова. - М., 2003. - С. 44-48.
28. Кантарбаев С.Е. Формирование учебной деятельности как средства трудового воспитания [Текст]: состав./ С.Е.Кантарбаев. - К., 2004. - С. 53-58.
29. Карагодін В.М. Проблема морального виховання у педагогічній думці ІУ-ХІ ст. [Текст]: укладач / В.М.Карагодін. - К., 2001. - С. 18-26.
30. Ковальчук І.В. Моральне виховання учнів українських шкіл (друга половина ХІХ-початок ХХ ст.) [Текст]: укладач / І.В.Ковальчук. - К., 2002. - С. 36-39.
31. Козлов З.П. Воспитание нравственного сознания школьников [Текст]: состав./ З.П.Козлов. - К., 2003. - С. 48-53.
32. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание [Текст]: состав./ И.С. Кон. -М., 1999.- С. 33-35.
33. Кон И. С. Категория "Я" в психологии [Текст]: состав. / И.С.Кон // Психологический журнал. - 1999. - №3. - С. 25-39.
34. Кон И.С. Открытие «Я» [Текст]: состав. / И.С. Кон. - М., 1999. - С. 26-34.
35. Кон Й.С. Психология ранней юности: книга для учителя[Текст]: состав. / И.С. Кон. -М., 2003.-С. 25-35.
36. Кон И.С. Социология личности [Текст]: состав. / И.С. Кон. - М., 2001. - С. 38-39.
37. Лозовой В. О. Моральна культура особистості як серцевина її духовності / В. О. Лозовой // Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації : зб. наук. пр. : за матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 листопада 2014 р., м. Харків : у 2 ч. Ч. 1 / ред. О. Г. Романовський, Ю. І. Панфілов. – Харків : НТУ "ХПІ", 2015. – С. 20-24.
38. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання[Текст]:

- укладач /В.І. Лозова . – Харків, 1997. – с.338 .
39. Максименко С. Д. Критерії моральної вихованості молодших школярів. [Текст]: укладач / Максименко. - М., 2002. - С. 18-23.
40. Марьенко И.С. Нравственное становление личности школьника [Текст]: состав. / И.С.Марьенко. - М., 2005. - С. 18-25.
41. Матвеева Л.И Развитие младшего школьника как субъекта учебной деятельности и нравственного поведения [Текст]: состав. / Л.И. Матвеева. - М., 2003. - С. 25-31.
42. Матвієнко О.В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності[Текст]: укладач / О.В.Матвієнко. - К., 2000. - С. 14-19.
43. Овчинникова Т.Н. Особенности осознания себя детьми 6-летнего возраста [Текст]: состав. / Т.Н. Овчинникова // Вопросы психологии.- 2001. - №3. - С. 17-26.
44. Плахтій В. І. Формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури [Текст]: укладач / дис. - Вінниця, 2003.—201 с, 2002.
45. Рікер П. Етика і мораль[Текст]: укладач / Рікер П. - К., 2005. - С. 269-283.
46. Романченко О. С. Формування моральних потреб особистості молодшого школяра [Текст]: укладач / О.С. Романченко дис. – ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00. 01" Теорія та історія педагогіки" Луганська державний педуніверситет / ІМК, 1999 С.18
47. Рубинштейн С.Л. Психолого-педагогические проблемы нравственного школьников[Текст]: состав. / С.Л. Рубинштейн. - М, 2001. - С. 68-71.
48. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Підручник для студентів педагогічних факультетів навчальний матеріал. [Текст]: укладач / О.Я. Савченко [Електронний ресурс]: -Режим доступу:
<http://194.44.152.155/elib/local/sk644883.pdf>-Назва з екрана .
49. Степаненко Л.М. Моральне виховання учнів початкових класів [Текст]: укладач / Л М. Степаненко. - К., 2001. - С. 19-23.

50. Степаненко Л. М. Моральне виховання учнів початкових класів шкіл-інтернатів засобами народної педагогіки [Текст]: укладач / дис. – К. : Л.М. Степаненко. Ін-т проблем виховання АПН України, 1999.
51. Сухомлинський, В.О. "Слово вчителя в моральному вихованні." / В.О.Сухомлинський Вибрані твори 5 .- 1977 с.321-330.
52. Ушинський К. Д. Рідне слово. Книга для тих, хто навчає //Ушинський КД Твори. – 1955.- № 6., – С. 391-396.
53. Хоружа Л. Формуємо культуру поведінки молодших школярів[Текст]: укладач / Л.Хоружа // Початкова школа. - 2007.- № 2.- С. 52 - 57.
54. Худик В.А. Психологическая диагностика детского развития: Методи исследования[Текст]: состав. / В.А. Худик. - К., 2002. - С. 22-30.
55. Южевич В. Моральне виховання в школі і поза нею[Текст]: укладач / В.Южевич - 2001. - № 3. - С. 19-22.
56. Яровська О. Як виховати високоморальну особистість[Текст]: укладач / О. Яровська - 2000. - № 8. - С. 29-32.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Анкета для вчителів

1. Яке місце у роботі з молодшими школярами у Вас займає моральна культура?
2. За допомогою яких форм роботи Ви формуєте моральну культуру у молодших школярів?
3. Назвіть методи і засоби які вам допомагають формувати культуру поведінки?
4. Чи створено необхідна матеріальна база для такої роботи?
5. Як ви гадаєте, чи достатня кількість годин приділяється виховній роботі у початкових класах?
6. Моральна культура є достатньо сформована у теперішніх школярів?
7. Чи зустрічались вам учні, які не піддавались виховному впливові? Якщо так, то чому?
8. Ваші пропозиції що до вирішення даного питання?

Додаток 2

Анкета

Прізвище... Ім'я... Клас... Школа...

1. Як ти розумієш поняття «культурна людина»?
2. Що означає бути доброю людиною?
3. Які правила ввічливості ти знаєш?
4. Перелічи основні правила поведінки на уроці?
5. Чи даєш місце старшій бабусі, коли їдеш в автобусі?
6. Чи вважаєш себе культурною людиною?

Додаток 3

Тема "Скромність прикрашає людину"

Під час опрацювання цієї теми учням пропонувались такі види роботи:

1. Як ви розумієте прислів'я: "Гречана каша сама себе хвалить", "Задер носа - й кочергою не дістанеш", "Не все те золото, що блищить", "Хвальби повні торби, а вони порожні".

2. У чому насамперед виявляється скромність?

3. Прослухайте бесіду і наведіть приклади нескромності поведінки учнів. Скромність - важлива риса людини. Нескромна людина вихваляється своїми успіхами, намагається будь-що звернути на себе увагу (витівкою, манерою розмови, одягом).

Скромність пов'язана із самокритичністю, працьовитістю, відповідальністю, повагою до людей, з умінням бути правдивим. Не можна плутати скромність із сором'язливістю, боязливістю.

Л. Толстой писав: "Людина подібна до дробу. Чисельник його те, що вона є, а знаменник - що вона про себе думає. Чим більший знаменник, тим менший дріб".

Відомий мандрівник, дослідник Азії М. Пржевальський, який понад 10 років провів у мандрівках по безводних пустелях, в невідомих горах і степах, відкрив десятки нових видів рослин і тварин, до нього невідомих в науці. Він привіз із своїх подорожей чудові біологічні і зоологічні колекції, що містили понад 3500 екземплярів. У Пржевальського була рішучий характер, але ще більше вражає його скромність, якщо заходилося про його відкриття, то сам Пржевальський завжди говорив, що більша частина заслуг належить не йому, а його сподвижникам. Свої успіхи він часто пояснював "дивовижним щастям", що завжди було супутником його мандрівок.

4. Підберіть прислів'я та приказки про скромність.

5. Послухайте оповідання Є. Ярошинської "Покарана гордість", дайте

відповіді на питання:

- Яким був гвоздик?
- Якою була рожа?
- Як повелася горда рожа?
- Чому вона саме так повелася?
- Чи послухався її вітер?
- Що сталося з рожею?
- Чому заплакав скромний гвоздик?
- Який висновок зробимо, прослухавши казку?

6. Прочитайте самостійно оповідання Г. Барвінок "Гречка" і скажіть, хто був скромним. (Стара верба).

- А якою була гречка? (Пихатою).
- Що сталося з гречкою?
- Чому плакала стара верба?
- Чого вчить це оповідання?

7. Намалюйте малюнок до оповідання "Гречка".

8. Опишіть, якою повинна бути скромна людина.

Додаток 4

1. Мені стає прикро, коли я бачу, що незнайома людина почувається серед людей самотньо.
2. Люди перебільшують здатність тварин розуміти і переживати.
3. Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і відкрито проявляють свої почуття.
4. Мене дратує в нещасних людях те, що вони самі себе жаліють.
5. Коли хто-небудь поруч зі мною нервує, я також починаю нервувати.
6. Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно.
7. Я беру близько до серця проблеми своїх друзів.
8. Часом пісні про любов викликають у мене сильні переживання.
9. Я дуже хвилююся, коли доводиться повідомляти людям неприємні для них звістки.
10. На мій настрій дуже впливають люди, які оточують мене.
11. Я вважаю іноземців "холодними" і байдужими.
12. Я хотів би знайти професію, пов'язану із спілкуванням з людьми.
13. Я не засмучуюся, коли мої друзі роблять необдумані вчинки.
14. Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки.
15. На мою думку, самотні люди похилого віку недобррозичливі.
16. Коли я бачу людину, яка плаче, то дуже засмучуюсь.
17. Слухаючи деякі пісні, я почуваюся часом щасливою людиною.
18. Коли я читаю книжку (роман, повість тощо), то так переживаю, ніби все, про що читаю, відбувається насправді.
19. Коли я бачу, що з кимось погано поводяться, то завжди серджуся або переживаю, буваю невдоволеним.
20. Я можу не хвилюватися, навіть якщо всі навколо хвилюються.
21. Якщо мій товариш чи моя подруга починають обговорювати зі мною свої проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.
22. Мені неприємно, якщо люди схлипують і плачуть, коли дивляться

кінострічку.

23. Чужий сміх мене не заражає.

24. Коли я приймаю рішення, почуття інших людей на нього, як правило, не впливають.

25. Я втрачаю душевний спокій, якщо оточуючі чимось пригнічені.

26. Я хвилююся, якщо бачу людей, які легко засмучуються через дрібниці.

27. Я дуже засмучуюся, коли бачу страждання тварини.

28. Безглуздо переживати те, що відбувається в кіно або про що читаєш у книжці.

29. Я дуже засмучуюся, коли бачу безпорадних людей похилого віку.

30. Чужі сльози викликають у мене роздратування, а не співчуття.

31. Я дуже переживаю, коли дивлюся фільм.

32. Я можу залишатися байдужим (байдужою), коли інші хвилюються.

33. Малі діти плачуть без причин.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Сьомик Марина Юріївна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

17.04.2020р.

Марина Сьомик

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 013 Початкова освіта (заочна форма)

Автор роботи	Сьомик М.
Назва роботи	Моральне виховання учнів початкової школи
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	професор Андрієвський Б.М.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002697308
Результати перевірки	Схожість 90,7 %

Директорка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Соболь

Власник документу:
Оксана Бінова

ID перевірки:
1003296808

Дата перевірки:
19.05.2020 10:17:05 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
19.05.2020 10:26:40 EEST

ID користувача:
94124

Назва документу: `Somuk_ped_2020_check`

ID файлу: 1003275799 Кількість сторінок: 47 Кількість слів: 10585 Кількість символів: 79501 Розмір файлу: 62.28 KB

5.3% Схожість

Найбільша схожість: 4.33% з джерело https://otherreferats.allbest.ru/psychology/00137200_0.html

5.3% Схожість з Інтернет джерелами

2

Page 49

Не знайдено жодних джерел у Бібліотеці

3.26% Цитат

Цитати

17

Page 50

Посилання

1

Page 51

1.09% Вилучень

Джерела менше, ніж 8 слів або 1% автоматично вилучено

1.09% Вилучення з Інтернету

139

Page 52

Вилучений текст з Бібліотеки відсутній

Підміна символів

Заміна символів

1